

MASOFAVIY TA'LIM XUSUSIYATLARI VA USULLARI*M. Xakimov¹**Annotatsiya:*

Masofaviy ta'lim – bu o'rganilayotgan materialning asosiy qismini tinglovchilarga yetkazishni, o'quv jarayonida talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi interaktiv aloqani ta'minlaydigan, ularga o'rganilayotgan materialni ishlab chiqishda, shuningdek o'quv jarayonida mustaqil ishlash imkoniyatini beradigan texnologiyalar to'plamidir. Masofaviy ta'lim tamoyilining o'ziga xos xususiyati shundaki, u nafaqat talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi axborot texnologiyalari vositachiligidagi, balki talabalar o'rtasidagi o'zaro aloqalarning muntazamligini namoyon etadi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, masofaviy ta'lim jarayonida talabalar o'rtasida ma'lumot almashinuvi intensivligi talaba va o'qituvchiga qaraganda ko'proq amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, xususiyatlar, imkoniyatlar, mustaqil ta'lim, moslashuvchanlik, kompyuter tarmoqlari, interaktivlik

doi: <https://doi.org/10.2024/38mta730>

Xorijiy ilmiy va pedagogik adabiyotlarda masofaviy ta'lim atamasi talaba va o'qituvchi o'rtasida ma'lumot almashinuvi texnik aloqa vositalaridan foydalangan holda masofadan turib amalga oshiriladigan ta'lim shakllarini belgilash uchun ishlatiladi.

Masofaviy ta'limning samaradorligi uchun ba'zi dastlabki bilimlar (masofaviy o'qitish bo'yicha ta'lim xizmatlarining potensial iste'molchilarini tayyorlashning boshlang'ich darajasi), apparat va texnik yordam zarur. Masofaviy ta'lim tarixi asosan bosma materiallardan foydalanishga asoslangan mashg'ulotlardan boshlanadi.

O'tgan asrning 70-80-yillarida Yevropa va Osiyoning boshqa bir qator mamlakatlarida, xususan Ispaniya (1972), Pokiston (1974), Tailand (1978), Koreya (1982), Indoneziya (1984), Hindiston (1985) va Niderlandiya (1985) universitetlarida masofaviy ta'lim shakli paydo bo'ldi. 1979 yilda Xitoyda madaniy inqilob davrida yopilgan an'anaviy oliy o'quv yurtlari o'rniga radio va televideniye universitetlarining milliy tarmog'i tashkil etildi. Bu yerda ta'lim viloyatning sun'iy yo'ldoshli radioeshittirish va televideniye universitetlari yordamida tashkil etilgan va barcha yoshdagi odamlar uchun boshlang'ich ta'limdan oliy ma'lumotgacha bo'lgan barcha ta'lim darajalari taqdim etildi.

Ta'lim jarayoniga iloji boricha ko'proq mamlakat fuqarolarini jalb qilish masofaviy ta'lim uchun ijtimoiy buyurtmaning faqat bitta tarkibiy qismidir, uning boshqa jihatlari xalqarolashtirish jarayonlarini tahlil qilishda sezilarli bo'ladi. Masofaviy ta'lim tizimining jadal rivojlanishining asosiy sababi uning integrativ qobiliyatidir. Har bir ta'lim muassasasida insoniyat tomonidan to'plangan dunyodagi barcha axborot resurslarini ilmiy va ta'lim makonida jamlash mumkin emas va vazifa har qanday mintaqada, sayyoramizning istalgan

¹ Xakimov Muxammadali Rafikovich, Samarqand davlat chet tillar instituti Ispan va italyan tillari kafedrasi o'qituvchisi

geografik nuqtasidan, ta'lim jarayoni telekommunikasiyalar yordamida tashkil etiladigan axborot resurslaridan foydalanishni ta'minlashdir. Shunday qilib, masofaviy ta'lim faoliyatining axborot resurslari turli hududlarga taqsimlanadi. Bu masofaviy ta'limni rivojlantirish zaruriyatining konseptual asoslari va mafkurasidir.

So'nggi yigirma yil ichida masofaviy ta'lim nafaqat o'z nomini oldi, balki texnologik yutuq – yangi axborot-kommunikasion texnologiyalardan foydalanish tufayli, masofaviy ta'lim boshqa tizimdan ajralib turdi. Bu trening ishtirokchilari o'rtasida, ularning bir-biridan geografik masofasidan qat'i nazar, doimiy interaktiv o'zaro ta'sir o'tkazish imkonini berdi. Hozirgi vaqtda masofaviy ta'lim asosan kompyuter texnologiyalari va internetdan foydalanish tarzida amalga oshirilmoqda (Бухаркина, 17).

Ko'pincha masofaviy ta'limda o'qish vaqti qat'iy tartibga solinmaganligi sababli, talaba uchun mustaqil ish jadvalini kiritish maqsadga muvofiq emas, degan fikr mavjud. Biroq, amaliy masofaviy o'qitish tajribasi shuni ko'rsatadiki, aksincha, ayniqsa, yosh talabalar uchun qat'iy nazorat rejalashtirilishi mumkin.

Masofaviy ta'lim o'qitishning mustaqilligini nazorat qilish talabidan iborat va u talabalarga ko'proq imkoniyatlar yaratadi. Sinovlar, tezislar va boshqa nazorat tadbirlarini bajarishda mustaqillikni nazorat qilish, yuzma-yuz aloqadan tashqari, turli xil texnik vositalar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, videokonferensaloqa yordamida imtihon topshiruvchining shaxsini aniqlash mumkin.

Interaktivlik har qanday obyektlarning ma'lum bir vaqtda ular uchun mavjud bo'lgan vositalar va usullar orqali bir-biri bilan o'zaro ta'siri (yoki muloqoti, muhokamasi) sifatida qaraladi. Bunday o'zaro ta'sir matnli xabarlar, audiomuloqot, birgalikda muammolarni hal qilish yoki bitta dasturda ishlash, bir xil taqdimotni ko'rish va h.k. shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Masofaviy ta'limga qiziqish yil sayin ortib bormoqda, chunki zamonaviy ijtimoiy rivojlanish sharoitida aynan shu ta'lim shakli zamon talablariga javob beradi (Блоховцова, Волохатых, 2016: 120). Masofaviy ta'lim g'oyasi yangi emas. Masofaviy ta'lim masalalari bir xil o'zaro ta'sir tizimi bo'lsada, biroq o'qituvchining roli o'zgarib bormoqda. O'qituvchi rolining o'zgarishi turli xil axborot texnologiyalari vositalari yordamida uzluksiz ta'lim imkoniyati amalga oshirmoqda (Халиков, 2011).

G.V. Mojayeva masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning bir nechta variantlarini tavsiflaydi:

1) asosiy o'quv kursi uchun qo'shimcha yordam sifatida (bu yerda masofaviy o'qitish texnologiyalari yordamchi rol o'ynaydi);

2) o'z-o'zini tarbiyalash uchun asos sifatida (bu holda talabalar mustaqil ravishda tayyor elektron ta'limni o'zlashtiradilar, masalan, multimedia kurslari);

3) asosiy ta'lim texnologiyasi sifatida. Bunday holda, periferik markazda o'qituvchi-o'qituvchi yoki koordinator rahbarligi va nazorati ostida ishlaydigan doimiy talabalar guruhi tashkil etiladi. U o'quv jarayonining borishini, talabalar tomonidan topshiriqlarning o'z vaqtida bajarilishini nazorat qiladi, talabalarga kursni o'zlashtirish jarayonida maslahat beradi va yordam beradi (Mozhaeva, 1999: 41).

Masofaviy ta'lim jarayonida talabalar odatdagi "sinf-dars" tizimidan chiqib ketishadi, chunki ular o'quv materialining muhim qismini o'qituvchi ishtirokisiz o'rganadilar. Bu ulardan mustaqil bo'lishni va ish kunini aniq tashkil qilishni talab qiladi. Talabalar tomonidan o'quv faoliyati uchun shaxsiy motivasiyaning

ahamiyati oshadi, bir qator fanlarni tanlashda erkinlik darajasi va ularni o'rganish mohiyati oshadi. Bunday mashg'ulotlar davomida talabalar, birinchi navbatda, bilimlarni egallash va qo'llashni o'rganishlari, kerakli o'quv vositalari va ma'lumot manbalarini izlashlari va topishlari, shuningdek, ushbu ma'lumotlar bilan ishlashlari kerak.

Masofaviy ta'lim tizimida talabalarning individual yoki guruhli mustaqil faoliyatini tashkil etish, kunduzgi ta'limda bo'lgani kabi, eng yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Avvalo, loyiha usuli, hamkorlikda o'rganish, tadqiqot, muammoli usullardan keng foydalanish nazarda tutiladi. Ularning barchasi har bir talabaning ichki zaxiralarini ochishga hissa qo'shishi va shu bilan birga ijtimoiy shaxs fazilatlarini shakllantirishga hissa qo'shishi kerak (jamoada ishlash qobiliyati, turli xil ijtimoiy rollarni bajarish, birgalikdagi faoliyatda bir-biriga yordam berish, ba'zan murakkab bilim vazifalarini birgalikda hal qilish).

O'z mohiyatiga ko'ra, individuallashtirilgan masofaviy ta'lim, shu bilan birga, nafaqat o'qituvchi bilan, balki talabalar guruhi bilan ham muloqot qilish, turli xil kognitiv va ijodiy faoliyat jarayonida hamkorlik qilish imkoniyatini istisno qilmasligi kerak. Ijtimoiylashuv muammolari masofaviy o'qitishda juda dolzarbdir. Masofaviy ta'limning har qanday modeli moslashuvchan kombinasiyani ta'minlashi kerak:

1) talabalarning turli xil ma'lumot manbalari, ushbu kurs uchun maxsus ishlab chiqilgan o'quv materiallari bilan mustaqil bilim faoliyati;

2) kursning yetakchi o'qituvchisi, loyihaning maslahatchi koordinatori bilan tezkor va tizimli hamkorlik;

3) kursning boshqa ishtirokchilari bilan hamkorlikda o'qitish turlari bo'yicha guruh ishi (Dmitriyeva Y.Y. and others, 2020: 23-24).

O'qituvchidan masofa talabalarning psixologik holatiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi – bu ularga o'zlarini erkin his qilishlariga imkon beradi. Biroq, masofaviy ta'limda o'quv jarayonini axborot bilan ta'minlash tizimini yaratishda kompyuter bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bu o'quvchilarning charchoqlari kuchayishi, ko'rish, eshitish va miyaga yuk ortishi bilan namoyon bo'ladi. Buning uchun inson ko'zining ma'lum ranglarga sezgirligini hisobga olgan holda kunduzgi ta'limning didaktik vositalarini puxta tayyorlash, shriftlarni sinchkovlik bilan tanlash, o'quv faoliyatining har xil turlari va shakllarini oqilona birlashtirish talab etiladi (Mozhaeva, 1999: 42).

Shunday qilib, masofaviy ta'limning quyidagi xususiyatlari mavjudligi aniqlandi:

1. Moslashuvchanlik. Talabalar qulay vaqtda, qulay joyda va qulay sur'atda o'qiydilar. Har bir inson intizom kursini o'zlashtirishi va tanlangan fanlar bo'yicha kerakli bilimlarni olishi uchun shaxsan o'zi kerak bo'lgan darajada o'qishi mumkin.

2. Modullik. Masofaviy ta'lim dasturlari modulli prinsipga asoslanadi. Talaba tomonidan o'zlashtiriladigan har bir individual intizom (o'quv kursi) ma'lum bir fan sohasi mazmuni jihatidan yetarli. Bu individual yoki guruh ehtiyojlariga javob beradigan mustaqil o'quv kurslari to'plamidan o'quv dasturini yaratishga imkon beradi

3. Parallellizm. O'qish asosiy kasbiy faoliyat bilan hamohanglikda amalga oshirilishi mumkin.

4. Uzoq masofali faoliyat. Talaba joylashgan joydan ta'lim muassasasigacha bo'lgan masofa (yuqori sifatli aloqa ishi sharti bilan) samarali o'quv jarayoniga to'sqinlik qilmaydi.

5. Asinxroniya. Bu shuni anglatadiki, o'quv jarayonida o'qituvchi va talaba har biri uchun qulay jadval asosida ishlaydi. Rus olimi A.A. Xalikov o'z asarlarida ta'lim muassasasida masofaviy ta'limni rivojlantirish istiqbollaridan birini asinxroniya deb atash mumkinligini qayd etadi, ya'ni talaba ma'lum bir sohada bilim oladi, to'playdi va o'qituvchi va ta'lim muassasasi nazorat qiladi va to'g'ri yo'nalishga yo'naltiradi. Talaba asosan o'qituvchisi bilan muloqot qiladi (Халиков, 2013: 458).

6. Qamrov. Bu xususiyat ba'zan "ommaviy xarakter" deb ham ataladi. Bunda talabalar soni muhim parametr hisoblanmaydi.

7. Moliyaviy qulaylik. Bu xususiyat masofaviy ta'limning iqtisodiy samaradorligini nazarda tutadi.

8. O'qituvchi. Bunda o'qituvchining yangi roli va vazifalari nazarda tutiladi.

9. Talaba. Talabaga qo'yiladigan talablar an'anaviy ta'lim shaklidan sezilarli darajada farq qiladi.

10. YAT (yangi axborot texnologiyalari). Masofaviy ta'lim tizimida asosan yangi axborot texnologiyalari vositalari hisoblangan kompyuterlar, internet tarmoqlari, multimediya tizimlari va boshqalar qo'llaniladi.

11. Ijtimoiylik. Masofaviy ta'lim ma'lum darajada ijtimoiy keskinlikni yengillashtiradi, yashash joyi va moddiy sharoitidan qat'i nazar, ta'lim olish uchun teng imkoniyat yaratadi.

12. Xalqaro. Masofaviy ta'lim ta'lim xizmatlarini eksport qilish va import qilish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Masofaviy ta'limning muhim xususiyati o'quv jarayonida qo'llaniladigan pedagogik usul va metodlarning uyg'unligi hisoblanadi. Mezon sifatida o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi muloqot usulini tanlab, ushbu usullar to'rt guruhga birlashtirildi (Dmitriyeva Y.Y. and others 2020: 19-20):

Birinchi usul. O'qituvchi va boshqa talabalar ishtiroki bilan talabalarning ta'lim resurslari bilan o'zaro ta'siri orqali o'qitish usullari (o'z-o'zini o'rganish). Ushbu usullarni qo'llash uchun turli xil ta'lim resurslari yaratilgan: bosma, audio va video materiallar, shuningdek telekommunikasiya tarmoqlari orqali yetkazib beriladigan darsliklar (interaktiv ma'lumotlar bazalari, elektron nashrlar, kompyuter o'qitish tizimlari).

Ikkinchi usul. Bir talabaning bitta o'qituvchi yoki bitta talabaning boshqa talaba bilan munosabati bilan tavsiflanadigan individual ta'lim va o'qitish usullari. Ushbu usullarni masofaviy o'qitishda asosan telefon, ovozli pochta, elektron pochta kabi texnologiyalar yordamida amalga oshirish mumkin.

Uchinchi usul. O'qituvchi tomonidan o'quv materialini taqdim etishga asoslangan usullar, talabalar esa muloqotda faol rol o'ynamaydi. An'anaviy ta'lim tizimiga xos bo'lgan ushbu usullar zamonaviy axborot texnologiyalari asosida qayta ishlanmoqda. Bunda audio yoki video formatlarda yozilgan ma'ruzalar masofaviy o'qitish uchun asos bo'ladi. Ta'lim resurslari elektron ma'ruzalar bilan to'ldiriladi (maqolalar tanlovi, talabalarni kelajakdagi muhokamalarga tayyorlaydigan o'quv materiallar).

To'rtinchi usul. Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi faol o'zaro ta'sir bilan tavsiflangan usullar. Ushbu usulning qiymati va udan foydalanish intensivligi ta'lim telekommunikasiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan sezilarli darajada oshadi. Aynan shu usul talabalarning guruh ishlariga qaratilgan va masofaviy o'qitish uchun eng katta qiziqish uyg'otdi.

Ushbu usullar tadqiqot va muammoli o'qitish usullaridan keng foydalanishni, olingan bilimlarni qo'shma yoki individual faoliyatda qo'llashni,

nafaqat mustaqil tanqidiy fikrlashni, balki muloqot madaniyatini, shuningdek, birgalikdagi faoliyatda turli xil ijtimoiy rollarni bajarish qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Блоховцова Г.Г., Волохатых А.С. Перспективы развития дистанционного образования, преимущества и недостатки. Символ науки. 2016. № 10: 120.
- [2]. Бухаркина М.Ю. Анализ отечественного и зарубежного опыта дистанционного обучения в среднем образовании и системе повышения квалификации педагогических кадров. URL: <http://distant.ioso.ru>
- [3]. Халиков А.А., Мусамедова К.А. Анализ методов дистанционного обучения и внедрения дистанционного обучения в образовательных учреждениях. Ростов-на-Дону, 2013: 458 – 461.
- [4]. Халиков А.А., Сержанова Ж.Т. Основные требования к информационно-поисковой системе для организации дистанционного обучения. Ташкент, 2011.
- [5]. Шамахмудова, А. (2022). Pragmatic possibilities of interrogative sentences in a stable form. *Современные лингвистические исследования: зарубежный опыт, перспективные исследования и инновационные методы преподавания языков*, (1), 17–19. <https://doi.org/10.47689/linguistic-research-vol-iss1-pp17-19>.
- [6]. Dmitriyeva Y.Y. and others. Features of modern distance learning for students // *Education*, 2020. Vol. 41 (48). – Pp. 17-28.
- [7]. Mozhaeva G.V. The educational process in the distance education system. *Bulletin of the Association "Open University of Western Siberia"*, 1999. Issue 1. – Pp. 40-49.
- [8]. Shokhrukhovna U. S. Cognitive Approach to Classification of Conceptual Metaphors // *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 34-37.
- [9]. Hakimov M.R. Features of distance learning // *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics*, 2023. Vol 2. N 9. – Pp. 50-52. <https://inter-publishing.com/index.php/IJLLAL/article/view/2535>